

JAAKKO BELT

” Pahan ongelmasta tulee sodanjälkeisen eurooppalaisen ajattelun perustavin kysymys.¹ Poliittisen teoreetikon Hannah Arendtin (1906–1975) ennustusta vuodelta 1945 voi jälkiviisaasti pitää sekä optimistisenä että pessimistisenä. Toisaalta maailmansotien, kansanmurhien ja totalitarismin vuosisata on pakottanut tekemään tiliä kohdatun pahan kanssa. Yleinen teologinen tai filosofinen pahuuden ongelma on jakaantunut lukuisiksi erityisiksi kysymyksiksi teoista, tapahtumista ja pahan ilmenemismuodoista, joita ei enää voi ohittaa. Toisaalta viime vuosisadan historia yhtä aikaa muistuttaa, ettei moraaliajattelu tai eettinen teoria pystynyt vastustamaan pahaa. Vaatimusta ajatella pahaa piiskaa näin tieto ajattelun riittämättömyydestä, teorian välttämättömästä epäonnistumisesta. Jos pahaan ei suoraan voida vastata, on syytä kuitenkin kehittää välineitä ja käsitteitä sen ymmärtämiseen.

Pahan kuvaaminen on synnyttänyt ristiriitaisia vaateita. Toisaalta kaasukammioiden kauheutta on pidetty mahdottomana tavoittaa vähättelemättä inhimillistä kärsimystä tai mystifioimatta pahuutta. Tallenteet tai representaatiot on nähty periaatteellisestikin kyseenalaisina: ainutkertaisen julmuuden esittämisessä on helposti jotain moraalisesti epäilyttävää tai uhreja epäkunnioittavaa. Käsittämättömästä pahuudesta on tullut ’esittämättömissä olevaa’. Pahan läsnäolo ja kyvyttömyys tarttua siihen tiivistyvät kulttuuriteoreetikko Theodor Adornon (1903–1969) kuuluisaan lausahdukseen, jonka mukaan Auschwitzin jälkeen on mahdotonta kirjoittaa runoja.² Toisaalta juuri julmuuksien erityislaatuisuus on antanut pontta kuvalliselle ja kirjalliselle toisinnolle, jottei sama pääsisi koskaan tapahtumaan uudelleen – jotta paha saisi tulevaisuudessa palkkansa. Vaatimus kuvata pahuutta yhdistyy näin kieltoon tai kyvyttömyyteen esittää sitä.

Arendtin ja Adornon sukupolven pahan kokemuksen ytimessä olivat maailmansotien kauhut, natsien hirmuteot, atomipommi ja pakkovallan paino. Totalitarismien vuosisataa luonnehti silmittömän väkivallan lisäksi kenen tahansa pahuus. Historiallisena ilmiönä 1900-luvulle tyypillistä pahuuden muotoa on usein eritelty juuri Arendtin ajatuksella pahan banaalisuudesta: tavalliset ihmiset pysyivät ennennäkemättömässä mitassa raakuuksiin pelkkää tottelevaisuuttaan ja täydellistä kyvyttömyyttään itsenäiseen ajatteluun. Vuosituhannen taitteen länsimainen kokemus pahasta tiivistyy puolestaan kansanmurhiin ja sotarikoksiin, humanitaarisiin katastrofeihin, terrorismiin ja rikolliseen tai mielipuoliseen pahaan. Mikään ei takaa, että samat käsitteet riittävät pahan ilmenemismuotojen analysointiin 2000-luvulla.

Valokuva: Antti Salmiainen

Jaetun kokemukseperustan lisäksi pahan suhde kuvaan on muuttunut tällä vuosituohannella. Enää ei ensisijaisesti väitellä siitä, voiko tai saako pahaa esittää. Viimeistään syyskuun yhdennentoista myötä paha tuli pyytämättä kuviin, levisi reaaliajassa vastaanottimiin ja virtualisoitui verkkoon. Tuskin edes röyhkeimmät teoretisoijat olisivat luonnehtineet WTC-iskuja ”Pahan spektaakkeliiksi” tai symboliseksi väkivallaksi, jollei tapahtumaa olisi mediassa todistettu globaalilla näyttämöllä suoraan rahan ja vallan ytimestä³. Kaikkea pahaa ei edelleenkään kuvata, mutta visualisoitu paha on saanut otteen moraalisesta mielikuvituksesta ja ohjannut julkista keskustelua. Ääriislamistisen Isis-järjestön tuoreet videot joukkomurhista ja mestauksista asettuvat tähän jatkumoon. Kuvapropagandan juuret ovat miehityksen aikaisen ja sen jälkeisen Irakin jihadistiliikkeessä. Pahantekijät ovat sisäistäneet kuvien voiman ja strategisen merkityksen.

*

Oikeustieteilijä Jarna Petman on jäljittänyt pahan retoriikkaa terrorisminvastaisen sodan ensimmäisinä vuosina.

Hänen mukaansa ”pahan kuvien” yleistymisen teki pahuuden pohdinnasta asiayhteydessään entistä hankalampaa. Presidentti Bushin retoriikalle oli ominaista esittää pahuuden vastustaminen eksistentiaalisena kamppailuna elämäntavasta ja jopa ihmiskunnan kohtalosta. Vihollisesta puhuttiin yleisemminkin teologisessa sävyssä metafysisen pahuuden absoluuttisena ilmentymänä. Retoriikkaa siivittivät ehdottomat kahtiajaot (”joko olet puolellamme tai meitä vastaan”, ”joko on tehtävä jotain tai ei mitään”, ”sivilisaatio tai barbaria”). Samalla tekojen poliittisten syiden arviointi jäi vähemmälle, ja moraalinen varmuus korvasi oikeudellisen pohdinnan ja dialogin.⁴

Isisin raakuudet ovat arvatenkin synnyttäneet vastatoimien lisäksi samankaltaisia retorisia vastareaktioita kuin reilu vuosikymmen takaperin. Raportoitujen hirmutekojen ja graafisten kauheuksien edessä monen huullilla on ensimmäisenä käynyt sana ”barbarismi”. Karmisevia väkivallantekoja, mielivaltaista oikeuden jakamista ja kalifaatin perään haikailua on mediassa taajaan kutsuttu ”keskiaikaiseksi”. Presidentti Obamakin ennätti julistamaan YK:n yleiskokoukselle: ”Ainoa kieli, jota tämänkaltaisen pahuus ymmärtää, on voiman kieli.”⁵

Tällaisessa retoriikassa on kiusauksena tulkita Isisin toimia puhtaana pahuutena ja liikkeen seuraajia tämän pahuuden edustajina, ”uusina barbaareina”. Mutta juuri tekojen julmuuden takia niitä olisi hyödyllisempää käsitellä – ja vastustaa – ’poliittisena pahana’. Poliittikanutkija Alan Wolfen määritelmä on käyttökelpoinen:

”Poliittinen pahuus on tarkoituksellista, pahansuopaa ja tarpeetonta kuolemaa, tuhoa ja viattomien ihmisten kärsimystä, jota liikkeiden ja valtioiden johtajat tuottavat pyrkiesään saavuttamaan toteuttamiskelpoiset tavoitteensa noudatteleamalla omaa strategiaansa.”

Määritelmä tuntuisi välttävän pahan retoriikalle ja selittämälle tyypillisen patologisoinnin, psykologisoinnin ja biologisoinnin. Huomio kiinnitetään myös kattoideologioiden, ”suurten liikkeiden” tai kokonaisten maailmankatsomusten sijaan paikalliseen valtopoliittikkaan ja liikkeiden omiin lähtökohtiin.⁶

Samalla poliittinen paha erotellaan käsitteellisesti piirullisesta pahasta, jota tehdään pahan itsensä vuoksi. Poliittinen paha on välineellistä, enemmän tai vähemmän laskelmoitua ja päämäärään suuntautunutta. Näin tulkittuna pahuutta ei nähdä ihmisluontoon pesiytyneenä alkuvoimana, eikä sille anneta teologista auraa – sen otaksuttu toismaailmallinen oikeutus kielletään. Poliittinen paha ei myöskään pakota vastaamaan ”keinoja kaihtamatta”: poliittisia, moraalisia ja oikeudellisia näkökohtia huomioimatta.

Isisin toimintaa on erityisen hankalaa jäsentää poliittisena pahana, koska sen keinovalikoima rikkoo niin jyrkästi moraalitajua. Siinä missä vihollisesta usein maalataan todellisuuttakin julmempi kuva, ”annetaan pahalle kasvot”, Isisin strategiana on demonisoida itsensä. Videoitujen raakuuksien tavoitteena on herättää erityisesti

Irakin armeijassa, kurdeissa, jesideissä ja Syyrian maltillisessa oppositiossa kauhua, rekrytoita seuraajia, saada länsi reagoimaan epäedullisesti etenkin Syyrian tilanteeseen, ruokkia uskonnollista Hyvän ja Pahan kamppailua ja kiihdyttää ”sivilisaation ja barbarian” välistä kulttuurien yhteentörmäystä. Samalla päämääränä on hämentää ja peitellä niin liikkeen ideologista ja historiallista taustaa kuin Syyrian valtatyhjiötä ja Irakin sisäistä hajaannustilaakin⁷. Toisin sanoen pahuuden synnyttämää myötätuntoa yritetään ohjata harhaan ja kääntää lännen valmius voimankäyttöön omia tarkoituksiperiään vastaan. Isisin tunnistaminen ja analysointi poliittisena pahana auttaa välttämään näitä vaaroja ja rajoittamaan niiden seurauksia.

Jos Arendtia on uskomien, 1900-luvulla paha banalisoitui, koska ihmisryhmät massoittain osoittautuivat kykenemättömiksi kysymään itseltään toimiensa oikeutusta. Nykypäivän kuvavirrassa paha uhkaa arkipäiväistyä myös vastakkaista reittiä: vastaanottaja turtuu inhimilliseen kärsimykseen samaa tahtia kuin viestintävälineissä julkaisu- ja uutisointikynnys nousee. Siinä missä ensimmäinen moraalinen impulssi tai inhimillinen vaisto pakottaa puuttumaan raakaan pahansuopuuteen keinolla millä hyvänsä, kameran kääntyessä tai sortokeinojen vakiintuessa huomio ohjautuu helposti muualle. Syyskuun yhdennentoista jälkeen on kasvamassa sukupolvi, jolle ”pahan kuvat” ja retoriikka ovat liiankin tuttuja. Vahva moraalinen intuitio on usein oikeutetusti ensimmäinen reaktio kohdattuun pahaan, mutta sen ei soisi jäävän viimeiseksi. Wolfen sanoin ”kohdatessamme poliittista pahuutta meidän on parempi reagoida ’poliittiseen’ kuin ’pahaan’”.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Nightmare and Flight. Teoksessa *Essays in Understanding, 1930–1954. Formation, Exile, and Totalitarianism*. Toim. Jerome Kohn. Harcourt, Brace & Company, 1994, 133–135 (134).
- 2 Elokuvan mahdollisuudesta kuvata Auschwitzin kauheutta, ks. esim. Shigehiko Masumi, Fiktio ja ’esittämättömissä oleva’ – Kaikki elokuvat ovat vain toisintoja mykkäfilmeistä (Fiction and the ’Unrepresentable’. All Movies are but Variants on the Silent Film, 2009). *niin & näin* 3/11, verkkokoekstra. <http://netn.fi/lehti/niin-nain-311/fiktio-ja-esittamattomissa-oleva>
- 3 Jean Baudrillard, Terrorismin henki (L’*esprit du terrorisme*, 2001). Teoksessa *Terrorismin henki*. Suom. Olli Sinivaara. Tutkijaliitto, Helsinki 2006, 23–51.
- 4 Jarna Petman, Pahuuden patologisesta dialektiikasta. Teoksessa Immanuel Kant, *Radikaali paha. Paha eurooppalaisessa perinteessä*. Toim. Ari Hirvonen & Toomas Kotkas. Loki-Kirjat, Helsinki 2004, 271–288.
- 5 <http://www.hs.fi/ulkomaat/YKn+turvaneuvosto+vaatii+kaikkia+maita+kieltämään+lailla+terrorismiturismin/a1411569498844>
- 6 Alan Wolfe, Pahantekijät ja me (kirjasta *Political Evil. What It Is and How to Combat It*, 2011). Suom. Sami Syrjämäki. *niin & näin* 1/12, 16–20.
- 7 Ks. erit. Owen Bennett-Jones, How Should We Think About the Caliphate? *London Review of Books*. Vol. 36, No. 14, 2014, 5–7. Verkossa: <http://www.lrb.co.uk/v36/n14/owen-bennett-jones/how-should-we-think-about-the-caliphate>